

La repressió en la postguerra: el magisteri en les comarques de Barcelona i el professorat de batxillerat de Catalunya (1939-1949)

Josep González-Agàpito

Orígens, mitjans i objectius de la depuració del professorat

«El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados, (...) haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes (...) hace preciso que (...) se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública (...) extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra Patria.» (Preàmbul del decret 8-XI-1936.)

Aquest matiner decret del novembre de 1936 és el primer pas legal que hom dona per part dels revoltats per a la repressió del professorat, que havia d'abastar des de l'escola primària fins a la Universitat. La cita extractada del preàmbul que acabem de transcriure mostra que, per a la Junta de Defensa Nacional o govern, l'educació havia estat un dels «principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra Patria». La convicció (nascuda amb la Il·lustració) que l'educació, i l'escola en particular, era capaç de canviar la societat és darrera aquesta afirmació. En efecte, durant tot el segle XIX, però especialment durant els primers trenta anys del nostre segle, aquesta creença pren una força inusitada. Tenim prou exemples en el mateix moviment de l'Escola Nova, convençuda de poder fer una nova generació d'homes per a la pau, o en l'estreta relació de causa i efecte que els conservadors veuen entre l'Escola Moderna i la Setmana Tràgica.

Són nombrosos els textos del bàndol feixista que culpen dels «males de España» el moviment de renovació pedagògica iniciat a l'Estat al final del segle XIX, i en especial la «Institución Libre de Enseñanza»; i, pel que fa a Catalunya, el noucentisme pedagògic.¹

Aquesta relació de causa i efecte fonamenta ideològicament la repressió entre el personal docent. Així José María Pemán, president de la «Comisión de Cultura y Enseñanza», raona a la «Circular a los Vocales de las Comisiones Depuradoras de Instrucción Pública» que «El carácter de la Depuración que hay que perseguir no es sólo punitivo, sino también preventivo. Es necesario garantizar a los españoles que con las armas en la mano (sin regateo de sacrificio y sangre) salvaron las causas de la civilización, que no se volverá a tolerar, ni menos a proteger y subvencionar a los envenenadores del alma popular, primeros y mayores responsables de todos los crímenes y destrucciones que sobrecogen al mundo y han sembrado de duelo la mayoría de los hogares honrados de España». Per a Pemán és ben clar que «Los individuos que integran esas hordas revolucionarias, cuyos desmanes tanto espanto causan, son sencillamente los hijos espirituales de catedráticos y profesores que, a través de instituciones como la llamada "Libre de Enseñanza", forjaron generaciones incrédulas y anárquicas».²

L'objectiu de la depuració i dels cursets d'orientació ideològica que realitzaran els mestres i professors

que la superin, és de «lograr la transformación entera de aquel Magisterio que se llamó español sin serlo más que por residencia, porque prescindía de la luz que irradiaban los propios pedagogos nacionales, como Luis Vives, San José de Calasanz, San Ignacio de Loyola y el moderno Padre Manjón, y buscaban ser reflejo de las orientaciones extranjeras de los Pestalozzi y de los Froebel, de los Decroly y de los Montessori; de aquel lastimoso Magisterio que se inspiró exclusivamente en los principios de la revolución francesa, de la libertad, la igualdad y la fraternidad, a través de los cuales llegó la escuela sin Dios».³

És prou evident que l'objectiu de la depuració és l'expurgació de tota persona de la qual hom sospiti poca lleialtat al règim, però també pretén l'extermi de l'Escola Nova de Catalunya. Tot i que ideòlegs com el Dr. Tusquets intentaren una certa reconciliació entre Escola Nova i franquisme, això esdevindrà impossible. Tota didàctica, tota metodologia és la traducció pràctica d'una ideologia pedagògica, d'una visió del món i de la societat. La visió liberal, democràtica i humanista subjacent al reformisme de l'Escola Nova era irreconciliable amb l'autoritarisme feixista del «Nuevo Estado». De fet l'Escola Nova tingué problemes a tots els països europeus que en aquells dies eren sota règims dictatorials.

LA LEGISLACIÓ REPRESSORA

La repressió i depuració del magisteri i professorat català es produeix durant el període que Josep M. Soler i Sabaté ha anomenat l'etapa del «terror blanc», entre 1939 i 1943, tot i que en alguns casos ultrapassa aquesta data darrera; i cal inscriure-la en un context general de repressió político-ideològica especialment cruenta a Catalunya.

Des del gener de 1939 la depuració de funcionaris a Catalunya es produeix sistemàticament. A la resta d'Espanya ja es venia realitzant des de l'agost de 1936. Durant 1943 i 1944 culmina la fase més intensa, i s'atenueja en nombre a partir d'aquests anys. L'objectiu és d'eradicar, tant de l'administració de l'Estat com de la local, qualsevol element no addicte al règim.

Tots els funcionaris han de complir el tràmit de la declaració jurada contestant una sèrie de qüestions sobre llur posició enfront del règim franquista abans i després de l'ocupació. Tal com assenyala Solé i Sabaté, el docent sembla el funcionariat més afectat, tant en el nivell primari, com en el secundari i en l'universitari.⁴

L'origen de la legislació repressora cal cercar-lo en la **Ley de Responsabilidades Políticas** del 9 de febrer de 1939, quan ja ha estat ocupada la major part de Catalunya, enclosa la capital.

Una altra via més específica adreçada als funcionaris és la **Ley de Depuración de Funcionarios** del 10 de febrer de 1939, l'endemà de l'anterior, que sistematitza una sèrie de circulars i ordres dictades durant el curs de la guerra.

L'EXPEDIENT DE DEPURACIÓ. POR I INSTIGACIÓ A LA DELACIÓ

La repressió dels funcionaris docents té l'inici específic en l'Ordre del 8 de novembre de 1936 que crea les comissions depuradores d'educació. Els mecanismes instaurats per aquesta ordre són recollits i mantinguts en el desenvolupament de la Llei de Depuració en la seva conseqüent Ordre del 18 de març de 1939, amb algunes excepcions pel que fa a la universitat.

El procediment de depuració consistia en una declaració jurada «en el término de ocho días ante la Jefatura Provincial del Cuerpo o servicio a que pertenecieron». Així doncs, tots els funcionaris quedaren cessats i el procediment de readmissió és la incoació d'un expedient que s'inicia amb la declaració jurada esmentada.

A l'inici de la declaració hom advertia que s'acceptava «la responsabilidad en que incurriese por Fuero de Guerra, si lo que manifestase fuera falso o silenciase hechos que conociéndolos, puedan auxiliar la labor depuradora de la Justicia».

A continuació calia respondre a un minuciós qüestionari que per la seva significació transcriu íntegrament:

- « 1. ¿Dónde se encontraba al iniciarse el Alzamiento Nacional del Ejército?
 2. ¿Qué actos ejecutó para sumarse a él.
 3. ¿Prestó algunos servicios bajo el mando de marxistas o que supongan acatamiento de los mismos?
 4. ¿Obtuvo algún ascenso, nombramiento o remuneración especial de su cargo administrativo, técnico, especial, con posterioridad al 18 de julio de 1936 hasta la fecha?
 5. ¿Ha cobrado sus haberes? ¿Dónde? ¿Cuántos meses? ¿Personalmente?
 6. ¿Fue destituido, declarado excedente o jubilado a partir de la indicada fecha del 18 de julio de 1936?
 7. ¿A qué partidos políticos ha pertenecido? ¿Con qué fecha ingresó? ¿Ha ocupado algún cargo directivo?
 8. ¿Ha formado parte y con qué cargo en los comités constituidos con posterioridad al 18 de julio de 1936, en el antiguo Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes?
 9. ¿Ha formado parte de algún otro comité ajeno a este Ministerio?
 10. ¿Trabajó siempre en Madrid durante el período rojo, o por el contrario salió de dicha capital alguna vez con ocasión de asuntos especiales y, en caso afirmativo, qué clase de asuntos?⁵
 11. ¿Le fueron encomendados a partir del 18 de julio trabajos o mandos de índole de guerra?
 12. ¿Perteneció a las milicias del Frente Popular que han combatido contra la España Nacional? Y en su caso, ¿con qué graduación?
 13. Si ha residido en el extranjero o en población dominada por el enemigo, ¿qué tentativas hizo para salir? ¿En qué forma y por qué medios lo consiguió? ¿Recibió algún auxilio? ¿De quién?
 14. ¿En qué día y en qué lugar hizo su presentación? ¿Y ante qué autoridad?
 15. Nombre de las personas que confirman sus manifestaciones.
 16. Presentación de la prueba documental que obre en su poder. (Pasaportes, certificados, cartas, etc.)
 17. Indique cuanto sepa del período revolucionario, principalmente en lo relacionado con el desenvolvimiento público y administrativo de este Ministerio, e indique asimismo la actuación que conozca de sus compañeros.»

Segons els testimonis consultats, semblant declaració ja provocà que un bon grapat d'ensenyants no la presentaren a la vista de la dificultat d'obtenir un resultat mínimament favorable. Aquests funcionaris docents, pel fet de no sol·licitar el reingrés, s'autodepuraren d'acord amb l'Ordre de l'endemà de l'ocupació de Barcelona, art. 1:

«Quedan suspensos provisionalmente todos los funcionarios de la enseñanza de las provincias de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona... En el término de quince días deberán solicitar su reingreso.»

La garantia del secret per als delators convertí la depuració en instrument de revenja personal o d'intent d'autoexculpació denunciant col·legues amb més o menys fonament.

Per a entendre tota aquesta situació cal situar-se en l'ambient de repressió i terror que succeí a un altre no menys inestable per a la llibertat i seguretat personal dels funcionaris. A més, la voluntat típica dels estats dictatorials és de convertir l'escola en un important instrument de propaganda política; intent en què la «Falange», durant els seus anys de domini sobre l'ensenyament, tindrà especial interès, seguint els models de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista d'instrumentació ideològica de l'educació. No oblidem que propaganda i terror policial són pilars d'aquests Estats, com ho són també a les repúbliques soviètiques. Totes aquestes causes expliquen l'extensió de la repressió sobre els educadors.

La repressió del magisteri a les comarques de Barcelona (1940-1947)

FONTS DOCUMENTALS

Per a l'obtenció de les dades ens hem basat fonamentalment en l'apartat «*Instrucción Pública*» del «Boletín Oficial de la Provincia» de Barcelona des de l'abril de 1940, en què apareixen les primeres dades, fins a l'agost de 1947 quan la comissió de depuracions deixà pràcticament la seva activitat.

la segona font documental ha estat les dades de Moviment de Personal custodiats als Serveis Territorials del Departament d'Ensenyament de Barcelona, que havien subministrat les dades referides als mestres públics en actiu en el moment de l'ocupació militar de les comarques de Barcelona el 1939, si no fos que no són completes.

LA REPRESSIÓ DELS MESTRES DE LA «PROVÍNCIA» DE BARCELONA

El buidat del «Boletín Oficial de la Provincia» entre el 1940 i el 1947 mostra que la «Comisión de Depuración del Magisterio» instruí expedient a 2.140 mestres públics, dels quals més d'una quarta part foren represaliats.

En total el nombre de mestres represaliats fou de 630. Si prenem com a referència la dada de 2.140 mestres, veiem que *els represaliats representen un 29,43 % del magisteri*.

Això significa que *de cada tres mestres, un fou represaliat*.

Si comparem aquestes dades amb les obtingudes per Salomó Marquès per a les comarques de Girona, observem que hi ha una intensitat repressiva semblant en ambdós territoris. A la «província» de Girona és castigat un 29,13 % del magisteri, xifra paral·lela al 29,43 % barceloní.

CESSAMENTS

Si fixem la nostra atenció en el tipus de sanció imposada, podem observar que la sanció més dura afectà un nombre important de mestres; en total foren 298 els cessats (209 homes i 89 dones), dels quals 12 havien fugit i els fou aplicat l'article 171 de la Llei Moyano sobre abandó de la col·locació. La resta, 286 mestres, foren separats definitivament del servei i donats de baixa de l'escalafó.

La voluntat de fer desaparèixer físicament de l'escola pública tot element no afavoridor del nou caire que el franquisme hi vol imposar es fa palesa quan hom observa que les expulsions arriben gairebé a afectar la meitat dels represaliats (47,30 %) i el 13,92 % de tots els mestres.

TRASLLATS FORÇOSOS

La sanció de trasllat forçós és també una de les que afecta més funcionaris docents. A la pràctica aquesta represàlia revestia forma d'exili o de degradació segons el poble on hom destinava el mestre. Un 7,38 % del magisteri fou enviat fora de Catalunya (en total 158 mestres); fora de la «província» de Barcelona, 63, fora del seu lloc de residència, 38.

En total foren traslladats forçosos 259 mestres, que representen un 12,10 % dels mestres.

SUSPESOS DE SOU I DE FEINA

La suspensió de sou i de feina fou aplicada (entre tres mesos i cinc anys) a un total de 50 mestres, el 2,33 % del total. A més dels pròpiament suspesos, hem inclòs en la xifra aquells que, perquè els faltava poc per a jubilar-se, ho foren pràcticament mitjançant la fórmula «a reserva de expediente de jubilación» (5 casos).

PROHIBICIÓ DE SOL·LICITAR VACANTS

Determinats mestres foren condemnats a restar a la col·locació, la qual cosa, a la pràctica, era un trasllat forçós, car a tots els mestres hom els féu retornar al lloc que ocupaven abans del 18 de juliol de 1936, inici de l'«Alzamiento».

Aquesta represàlia afectà 45 mestres, amb una durada de dos anys. Representa el 2,10 % dels mestres.

PÈRDUA D'HAVERS

Un bon nombre de mestres, 196 exactament, 9,15 % foren castigats amb la pèrdua dels havers deixats de percebre durant la instrucció i resolució de l'expedient de depuració; represàlia que s'associava a una de caràcter lleu (com ara la inhabilitació per a càrrecs directius) o de caràcter greu (com ara el trasllat forçós), però que no haurien tingut caràcter pecuniari.

INHABILITACIÓ PER A CÀRRECS DIRECTIUS

Aquesta sanció impedia la promoció professional de l'afectat i moltes vegades era associada a altres de més greus. Afectà 319 mestres, és a dir el 14,90 % del total.

Foren inhabilitats a perpetuïtat per a càrrecs directius i de confiança 237 professionals (11,07 % del total). Hom volia impossibilitar cap futura influència d'aquests. Dels restants mestres, 31 foren inhabilitats per a un any, i 51 per a cinc anys.

INHABILITATS PER A L'ENSENYAMENT

Tot i que afectà pocs mestres, 9 exactament, cal ressenyar la inhabilitació per a l'ensenyament, que foren sancions entre un any i cinc anys. Cal afegir-hi 5 mestres interins també inhabilitats.

RESUM

El nombre de sancions punitives imposades fou de 941, que recaigueren en 630 mestres. Tal com ho hem vist, gairebé la meitat, 298, foren cessats i donats de baixa a l'escalafó. La falta de coincidència entre sancions i sancionats és deguda al fet que tota sanció greu en portava aparellada altres de lleus, gairebé sempre la inhabilitació per a càrrecs.

De fet, ambdues sancions més greus, el cessament i el trasllat forçós, afectaren pràcticament tots els mestres represaliats, llevat de seixanta. Així foren cessats o traslladats 557 mestres, el 88,84 % dels castigats, xifra que correspon al 26,02 % dels mestres. Això dona una mesura no tan sols de l'extensió de la repressió sinó també de la seva duresa.

EL DIFERENT TRACTAMENT ENTRE HOMES I DONES

Existeix una notable diferència entre la pressió repressora exercida sobre els mestres segons el sexe d'aquests.

Les causes poden ésser múltiples, però penso que són símptoma de la situació de la dona en aquells anys. Tot i que la dona es trobava en aquells moments ja reclamant el dret a la igualtat, l'home continuava essent el protagonista. Fins i tot en una professió d'una tan forta presència femenina com era el magisteri,

la dona era en segon terme. Només cal resseguir les revistes professionals de l'època per a advertir-ho. Aquest menor protagonisme penso que es tradueix en una menor repressió, palesada no tan sols en menys nombre de sancions, sinó, també, en percentatges més baixos de cessaments i predomini de les sancions més lleus.

COMPARACIÓ DE SANCIONS ENTRE HOMES I DONES

<i>Tipus de sanció</i>	<i>Homes %</i>	<i>Dones %</i>
Cessaments	31,74	19,62
Traslats forçosos	20,86	25,31
Suspesos de sou i de feina	4,47	2,32
Prohibició d'accedir a vacants	2,53	5,90
Pèrdua d'havers	16,84	17,51
Inhabilitació per a càrrecs	23,09	28,48
Inhabilitació per a l'ensenyament	0,44	0,84
Total sancions	100	100

La repressió del professorat de batxillerat (1939-1943)

ADVERTIMENT PREVI

En l'intent d'anar exhumant dades quantitatives que comencin a donar l'amplitud de la repressió del professorat i magisteri català, hem iniciat en coordinació amb el Dr. Salomó Marquès estudis sobre aquesta temàtica. Fruit d'això és la investigació sobre el professorat d'ensenyament mitjà, en la qual hem comptat amb la determinant col·laboració de Carles Francés.

La investigació ha topat amb una dificultat important, la d'establir el nombre de professors de batxillerat en actiu el 1939, i ha calgut recórrer a les dades subministrades el curs 1940-41 pel mateix ministeri. Així cal advertir que els percentatges i relacions *han estat elaborats sobre el professorat que era al seu lloc durant el curs 1940-1941*. Això fa que les xifres que donem siguin *més baixes*, car el professorat exiliat o que s'autodepurà no hi ha estat comptat.

FONTS CONSULTADES

Després de consultar —guiats pel procediment emprat per als mestres—, els butlletins provincials, observarem que aquests contenien tan sols informacions parcials. Això féu que calgués recórrer a un buidat del «*Boletín Oficial del Estado*» de la percança de les dades sobre el professorat català de batxillerat pel que fa a l'actuació de la Comissió Depuradora. L'extensió de l'esmentat butlletí ha convertit aquesta tasca en una feina feixuga i lenta, car ha calgut consultar més de 1.500 butlletins que comprenen el període del 1939 al 1943.

«LA COMISIÓN DEPURADORA»

Pel que fa a l'ensenyament mitjà, la depuració era responsabilitat d'una comissió d'àmbit provincial, d'acord amb la llei de depuració de 10 de febrer de 1939 i la seva ordre d'aplicació de 18 de març de 1939. Aquesta comissió era presidida pel governador civil, i formada per un professor d'institut, un d'escola

normal i un professor d'escola d'arts, així com d'un membre de la «Falange». La seva competència, d'acord amb la concepció de l'ensenyament mitjà de l'època, s'estenia, ultra als instituts, a les escoles de magisteri, d'arts i oficis i de comerç.

En aquesta recerca ens hem limitat al batxillerat, car els altres àmbits seran abordats en un futur estudi.

ELS TIPUS DE SANCIONS. LLUR ENDURIMENT PROGRESSIU

Si hom observa evolutivament la legislació franquista de depuració i repressió del funcionariat, observa un enduriment progressiu que és agreujat en la normativa dictada durant l'ocupació de Catalunya.

En efecte, així, una mateixa sanció, per exemple la de suspensió de feina i de sou que en la primera normativa de 15 de setembre de 1936 és d'un màxim de 3 mesos, el 1937 és de dos anys, i el 1939, de 5 anys.

Fonamentalment es poden dividir les sancions entre greus i lleus. Entre les primeres apareixen la separació definitiva del servei (creada per Ordre de 10-XI-36); el cessament en les funcions per als absents i fugits durant la guerra o després (Decret 3-XII-36), i la jubilació forçosa, sempre que hom tingués un mínim de 20 anys de servei (Ordre 17-II-37), conservant els drets passius corresponents.

Les sancions lleus són la suspensió de la feina i del sou, el trasllat forçós, la inhabilitació per a desenvolupar càrrecs directius, de responsabilitat o de confiança, la postergació i canvi de servei per altres anàlegs. Pel que hem pogut veure, les sancions lleus són aplicades en aquells ensenyants de culpabilitat no provada però sospitosa i, fonamentalment a persones acusades de «Pasividad y tibieza en la adhesión al Movimiento Nacional».

Potser calgui aclarir que la *postergació* significativa, segons l'ordre de 10-II-40, la pèrdua de llocs en l'escalafó, que es regulava segons la resultant de la mitjana d'ascensos de lloc en l'escalafó en els darrers 5 anys multiplicat pel nombre d'anys de sanció, tenint en compte que la sanció no podia ésser menor a la pèrdua d'un lloc per any.

Cal afegir a aquestes sancions la pèrdua de sou durant el període de suspensió de funcions, mentre era tramitat l'expedient en els casos greus. En cas de no resultar sancionat, eren abonats aquests havers (Circular 24-5-41).

Atès tot això, podrien ésser resumides les sancions per llur gravetat i de més a menys:

1. Cessament en la funció i baixa a l'escalafó.
2. Separació definitiva del servei.
3. Jubilació forçosa.
4. Suspensió de feina i de sou (d'1 any a 5 anys).
5. Trasllat forçós (d'1 any a 5 anys).
6. Postergació en l'escalafó.
7. Inhabilitació per a càrrecs directius.

Un mateix individu podia incórrer, evidentment, en diverses d'aquestes sancions, en funció dels delictes.

ELS PROFESSORS DE BATXILLERAT REPRESALIATS A CATALUNYA

Per a elaborar les dades dels professors sancionats durant la postguerra hem partit d'agafar la sanció més greu per a procedir a una agrupació del professorat represaliat.

PROFESSORS DE BATXILLERAT DE CATALUNYA SANCIONATS
ENTRE EL 1939 I EL 1943.

		%
Cessament en el servei	5	14,70
Suspensió de feina i sou	1	2,94
Suspensió de feina i sou i inhabilitació càrrecs	3	8,83
Suspensió de feina i sou, inhabilitació i trasllat	2	5,88
Trasllat forçós	1	2,94
Trasllat forçós i inhabilitació càrrecs	8	23,53
Inhabilitació per a càrrecs directius	14	41,18
Total	34	100

Tal com el lector pot advertir, les sancions que podem considerar dures (cessaments, suspensions i trasllats) afecten més de la meitat dels sancionats.

Per tal de veure'n la repercussió sobre el professorat de batxillerat de Catalunya, ens veiem obligats a fer-ho sobre el període 1940-1941, que són les dades més reculades de què disposem.

L'esmentat curs 1940-1941 existien, segons les dades del «Ministerio de Educación Nacional», 317 professors numeraris de batxillerat a Catalunya, repartits així: Institut Ausiàs Marc 15, Balmes 57, M. Pelayo 20, Maragall 65, Verdaguer 23, tots ells de Barcelona; Tarragona 19, Reus 16, Tortosa 14, Lleida 23, la Seu d'Urgell 8, Girona 26, Figueres 18, i Manresa 13.

PERCENTATGE DE SANCIONATS SOBRE EL TOTAL DE PROFESSORAT
DE BATXILLERAT DE CATALUNYA EL 1940-41.

<i>Tipus de sanció</i>	%
Cessament en el servei	1,57
Suspensió de feina	1,90
Trasllat	3,47
Inhabilitació per a càrrecs	8,51
Total de sancions s/professors (49:317)	15,45
Total de professors sancionats (34:317)	10,72

Sembla important de contrastar aquestes dades amb les que hem elaborat sobre la repressió del magisteri de les comarques de Barcelona.

COMPARACIÓ ENTRE ELS SANCIONATS DEL MAGISTERI DE LES COMARQUES DE BARCELONA
I EL PROFESSORAT DE BATXILLERAT DE CATALUNYA

<i>Tipus de sanció principal</i>	<i>Magisteri</i> %	<i>Batxillerat</i> %
Cessaments	13,92	1,57
Suspensió de feina i sou	2,33	1,90
Trasllats forçosos	12,10	2,84
Inhabilitació càrrecs	14,90	4,41
Total sancionats	29,43	10,72

LA MENOR REPRESSIÓ DEL PROFESSORAT: UNA INTERPRETACIÓ DE LES CAUSES

A la vista del quadre precedent, observem que el professorat de primària es veu afectat per les sancions en un 29,43 %. En canvi, en els professors de batxillerat aquest percentatge disminueix sensiblement fins al 10,72 %, la qual cosa, malgrat tot, no deixa d'ésser important.

Les causes d'aquesta més baixa pressió repressiva poden ésser les següents:

1. El professorat de batxillerat es trobava molt menys compromés en el moviment de renovació pedagògic català, fet que havia portat a endegar realitzacions com ara l'Institut-Escola, creat per tal d'intentar la penetració de l'Escola Nova dins el batxillerat, ancorat en la pedagogia verbalista i llibresca tradicional.
2. Els sectors pedagògicament més progressius del professorat no eren numeraris. Aquest és el cas de molts professors de l'Institut-Escola. Això fa que aquests professors no hi figurin comptabilitzats.
3. També la quasi duplicació de sancions dels mestres respecte a les dels professors pot explicar-se pel major control i incidència social de llur tasca educativa. Fins i tot el control d'aquests darrers cau més dins l'esfera de la direcció del centre, situat generalment en una gran ciutat; el fet que la sanció numèricament més gran al batxillerat sigui la inhabilitació per a càrrecs directius, sembla corroborar aquesta hipòtesi.

De la comparació de l'ensenyament primari i el secundari hom dedueix que el magisteri no tan sols fou més durament represaliat que el batxillerat (un 29,11 % de sancions per als primers enfront de quasi la meitat, 15,45 % per al professorat d'instituts), sinó que ho fou amb molta més duresa. En efecte, per cada professor expulsat de la docència hi hagué 11 mestres aproximadament en la mateixa represàlia; per cada professor traslladat forçós ho foren gairebé tres mestres.

En canvi, les inhabilitacions i suspensions de sou i de feina mantenen unes magnituds més semblants.

A manera de conclusió

LA DEPURACIÓ COM A TRANSICIÓ TRAUMÀTICA VERS L'«ESCUELA NACIONAL»

A manera de conclusió podríem assenyalar que la repressió sobre el magisteri català fou molt àmplia. De cada tres mestres, un fou represaliat. L'alta correlació existent entre els resultats de la investigació feta per Salomó Marquès a les comarques de Girona (29,13 % de mestres represaliats) i els de la present referits a les comarques de Barcelona (30,53 %), confirma allò que fins ara era tan sols un fet intuït. En efecte, l'àmplia població sobre la qual ha estat fet l'estudi (2.836 mestres) permet ja una generalització de les conclusions i podem parlar amb certesa que les represàlies foren especialment dures per al magisteri públic català.

Pel que fa al professorat de batxillerat, les dades obtingudes referides a la totalitat de la població mostren una menor pressió repressiva, no per això poc important. Entre aquest professorat, la represàlia afectà el 10,72 % dels membres, i també fou menor el rigor dels càstigs. Aquest fet pensem que és conseqüència directa, entre d'altres causes, de la seva menor implicació en la renovació pedagògica catalana, que la Generalitat va fer seva.

Com ja ha estat assenyalat a les planes anteriors amb més detall, darrera aquesta acció repressora del bàndol vencedor hi havia la voluntat d'aconseguir un funcionariat docent que fos un fidel complidor —per por o per adhesió— de l'objectiu de convertir l'escola en un instrument de propaganda política

a semblança dels Estats totalitaris europeus de l'època. Aquests anys de repressió coincideixen justament amb els esforços del falangisme per a mantenir el control de l'aparell educatiu del «Nuevo Estado» enfront de les pressions, cada cop més importants, del sector catòlic del règim. Les comissions de depuració seran fortament controlades pels falangistes, tal com es dedueix de la legislació que les crea.

El primer objectiu polític era de desmuntar l'obra educativa de la Generalitat republicana i amb ella reprimir el moviment de l'Escola Nova tan fortament arrelat al nostre país i de connotacions democràtiques, civilistes i conscienciadores tan oposades al dogmatisme de la instauració del partit únic. Calien mestres i professors que deixessin el pas expedit a la inculcació de la nova ideologia entre uns infants que hom considerava greument tocats per l'esperit liberal, tolerant i humanista del noucentisme pedagògic català.

El segon objectiu era de reconduir l'escola vers la tasca de propaganda política que hom li reservava. Aquesta tasca era definida pel «I Consejo Nacional del Servicio Español del Magisterio» (SEM) com «que no se trata de hacer un remiendo más en el edificio vetusto y carcomido de la función docente, sino una obra fundamental y honda que transforme, en un plazo no lejano, el espíritu, las directrices, el contenido y el desarrollo de la educación nacional.

«En una palabra, se trata —y así debe ser, siguiendo los postulados de nuestro Partido— de infiltrar la doctrina Nacionalsindicalista, con todos sus afanes e inquietudes, en la obra docente española.»⁶

Al SEM, com a filial de la «Falange», li era encomanada l'orientació política de l'escola primària, entesa com a «españolización». A l'article 6è. dels seus estatuts hom llegeix que «el SEM realizará la españolización intensa y completa de la Escuela para reintegrar a ella los valores nacionales y procurará que su ambiente responda a estos conceptos, atendiendo de modo adecuado las necesidades formativas de nuestra infancia.»

A la vista d'aquest objectiu, no és difícil de comprendre que a Catalunya calia desbrossar profundament el magisteri, que s'havia distingit en el conjunt de l'Estat per la seva adscripció a l'Escola Nova i la seva voluntat d'aconseguir una escola fidel a la llengua i la cultura del país.

Aquesta voluntat assimilista fou reforçada amb accions com la implantació a Catalunya de mestres desarrelats del context i ben ignorants de la realitat. Durant el mateix curs en què es produeix l'ocupació, són traslladats a Catalunya 700 mestres castellans que, segons Romualdo de Toledo, «Jefe del Servicio Nacional de Primera Enseñanza», «actúan en toda la región con un éxito inmejorable».⁷

A més de les dades incontestables que tant l'estudi de Marquès com aquest aporten sobre la repressió del professorat, cal sumar-hi un nombre no verificat de docents que, després del 18 de juliol de 1936, obtingueren col·locació, i el d'aquells mestres o llicenciats que es titularen amb posterioritat a aquesta data. A tots ells els foren invalidats les destinacions o els títols.

Però hi una altra repressió molt més estesa que no es pot quantificar en xifres. Fou l'autorepressió fruit del terror i la por. Fou la submissió per tal de sobreviure.

Ben aviat s'acompliran cinquanta anys d'aquests fets que doblement devastaren Catalunya. De primer, la guerra i la cruel revolució interna que visqué la nació, i després el més dur intent d'extinció de la nostra cultura, ja sota el franquisme. Ara, a mig segle de distància, Catalunya comença a redreçar-se de nou. És hora de construir sobre les bases sòlides de la tolerància i la llibertat. No pas perquè oblidem el passat, sinó perquè, tot assumint-lo, ens ajudi a fer una societat de concòrdia, justícia i pau.

Notes

1. Vegeu per exemple Miguel de CASTRO, *El Ministerio de Instrucción Pública bajo la dominación roja. Notas de un espectador imparcial*, Madrid 1940, i també Joaquín de ENTRAMBASAGUAS, *Retablo malvado y grotesco de la Institución Libre de Enseñanza*, dins «Información Universitaria», pp. 133-134.

2. Burgos, 7-XII-1936. Citat per Josep BENET a *Catalunya sota el règim franquista*, Barcelona 1976, p. 326.

3. BENET, Josep: *Catalunya sota el règim franquista*, Blume, Barcelona 1978, p. 330.

4. SOLÉ I SABATÉ, J. M.: *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Edicions 62, Barcelona 1985, p. 248.

5. La Referència a Madrid consta a tots els qüestionaris que s'han pogut consultar.
6. *El I Consejo Nacional del SEM. Impresión de conjunto*, dins «Boletín de la Jefatura del Servicio Español del Magisterio de Barcelona», núm. 5, 15-II-1943, p. 2.
7. «El Magisterio Español» (Vitòria), 7 agost 1939, citat per Josep Benet, *op. cit.*, p. 329.